92
F 41

مشهور ایرلر

برنچی جزء

« ابن رشد »

شرق روس جریده سنده تفرقه صورتنده نشر اولندیغی صوڭ ،
اوشبو روشده رساله شکلنده طبع اولندی .

اثر
رضاء الدین بن فخر الدین
(اوفا)

15 МАР 1937
782

طابع وناشرلری:
«ابراهیم ادریسف وشرکاسی»

P 782

КАЗАНЬ.
Лито-Типографія И. Н. Харитонова.
1906.

782

Национальная библиотека
имени Ахмет-Заки Валиди

92
41

مشهور ایرلر

برنچی جزء

« ابن رشد »

شرق روس جریده سنده تفرقه صورتنده نشر اولندیغی صوڭ ،
اوشبو روشده رساله شکلنده طبع اولندی .

اثر
رضاء الدین بن فخر الدین
(اوفا)

Государств. Баш. Центр.

طابع وناشرلری:
"ابراهیم ادریسف وشرکاسی"

Дозволено цензурою. С.-Петербургъ. 15 сентября 1905 года.

بسم الله الرحمن الرحیم

مدخل

کتبخانه‌مزده جیولمش عزیز اثرلردن وهر کون اوقو مقده اولدیغمز مجله‌لر وادبی رساله‌لردن، اسلام عالمنده بیوك کمالت کسب ایدن ذاتلر حقنده خیلی معلومات جمع ایلمشیدم. بو مرتبه، جمع ایتدیکم معلوماتی « مشهور ایرلر » اسمی اوزرنده نشر ایتمیه قرار ویردم. انشاءالله هر فرصت دوشدکنچه آز آز اولسه‌ده نشر ایدلوب وارلور. بزم بر آیده تحصیل ایتدیکمز شیلری سوکلو خلفلرمز بر کونده وبزم بر هفته‌ده بیك مشقت ایله بیلدکلرمزی‌ده بر ساعتده بیله‌چکلرنده شبهه یوق. زیرا بزه کوره آنلر ایچون تحصیل یوللری بر کـه یوز نسبتنده یکللشمشدر. شویله‌ایسه‌ده باشلاب دبیات یولینه آیاق باصوچی شاگردلر، دخی گوزل صورتده انشر اولانلره قدر بزم یازدقلرمزدن‌ده استفاده ایدرلر. دنیاهرنه‌قدر

خیلی ترقی ایتدی ایسه‌ده، هنوز توبان بر درجه‌ده ایدیکی انکار اولنماز. « قارت دنیا » « قارتچق دنیا » دیه توصیف ایتدیکمز دنیا، کیچن سنه وجوده کلمش دیه‌چك قدر یاشدر. بناءً علیه علم یولنده یازلمش شیلردن استغناء وقتی کلما مشدر. احتمال که بویله وقتلرده یوزلر و بیکلر ایله عصرلر صبر ایلمك لازم کلور. اوشبو سببدن، بزم یازدیغمز شیلری خلفلرمز بتون بتونه مهجور ایتمازلر، ظن ایدرم.

رضاء الدین بن فخر الدین

۱۳۲۳ نچی یل ۱۰ نچی رجب

(اوفا)

۱ ابن رشد و فامیلیه سی

اسلام حکیملرینك ، بلکه یریوزننك کندی عصرننك اولان عالملرك الك بیوکلرندن اولان بو محترم فیلسوفك اسمی محمد بن احمد بن محمد بن رشددر. کنیه‌سی ، یراق (اوزاق) باباسی اولان محمد بن رشد کنیه‌سی کبی (ابوالولید) ایدی .

مذکور جدی اولان ابوالولید محمد بن رشد امام مالك مذهبنده اوله‌رق ، قرطبه ده قضا منصبننك خدمت ایدردی کندیسی معلومـاتلی ذاتلرك بری اولوب ، اندلس و مغرب ولایتلرنده اولان عالملر و بیوك مأمورلر مشکل مسئله‌لری حقنده مشار الیهه مراجعت ایدرلر ایدی . قرطبه شهرنده جـامع کبیر شیخی اولان ابن الغران نام ذات ، ابوالولیدك قاضی ایکن حالنده اعلان ایتدیکی فتوالرنی جمع ایده‌رك بر کتاب ترتیب ایلمشدر .

روایتلره کوره مذکور کتابنك اصل نسخه‌سی بوکوننك پاریژ کتبخانه‌سنده اولنور ایمش . ایلك حالنده اسپانیه‌ده (سان فیکتور) مناسترننك محفوظ اوله‌رق ، صوڭره پاریژه نقـل اولنمشدر . فیلسوف حضرتلرینك بعض فکرلرینه اساس اوله‌چـق شیلر ، مذکور فتاوی کتابنده اولدیغی ، اوقویانلر طرفندن سویلنمکده‌در .

آتاسی اولان احمد ، ابوالولید بن رشد یرینه قرطبه ده هم قاضی اولمشیدی . ولادتی ۴۸۷ تاریخنده اولوب ، وفاتی‌ده ۵۶۷ ده‌در .

مورخلر آراسنده، هر متلو فیلسوف «الحفید» دیمکله وآتاسی احمد «الابن» دیمکله ویراق باباسی اولان ابو الولید «الجد» دیمکله شهرت بولمشلردر. لکن بزه کوره بونلری ابن رشد برنچی، ابن رشد ایکنچی، وترجمه‌سنی یازمقده اولدیغمز فیلسوفی ابن رشد اوچونچی ویاخود فیلسوف ابن رشدیه شهرتلندیرمك، سویلرگه وآڭلارغه، (سویله‌مکه وآڭلاماغه) ینگل اولدیغی جهتله دخی مناسبدر.

۲ ولادت هم وطنی.

فیلسوف ابن رشد، هجری ایله ۵۱۴ ده وبر روایته کوره ۵۲۰ تاریخنده قرطبه شهرنده دنیایه کلوب، سکسان بر وایکنچی روایته کوره یتمش بیش یاشنده اوله‌رق ۵۹۵ سنه‌سی صفر الخیر طقوزنچی کون مراکش ده وفات اولدی (میلادی ایله ۱۱۹۸ سنه‌سی کانون اوّلنده). وبر روایته کوره فاس ده طنقازوت قپوسی خارجنده اولان مزارلغه دفن ایدله‌رك، اوچ آی صوڭره قبرندن چیقارلوب، قرطبه یه آتا وبابالرینڭ مزارلقلرینه نقل اولنه‌رق دفن اولنمشدر.

۳ نشأتی.

مشار الیه اندلس (اسپانیه) ده مشهور ومعتبر اولان بیوك بر فامیلیه‌دن ظهور ایده‌رك، اشبو علم یورتنده تربیه آلمشدی.

شول وقتلرده اندلسده اولان قضا منصبلری، بو کونده ترکیه دولتنده والی منصبلرینه برابر اولنور ایدی. آدم اوغلینک فضیلت صاحبی اولمه‌سیچون، توبان (آشاغی) فامیلیه‌لردن ظهور ایلمه‌سی وشهرتسز یرلردن نشو اولمه‌سی مانع دگل ایسه‌ده، بیوک یرده وخواص آره‌سنده شهرت کسب ایلمك، عوام آره‌سنده کوچك یرده شهرت کسب ایتمك درجه‌سنده یکل (آسان) دگلدر. بناءً علیه مستثنی، عالملری چیکسز (حدسز) اولان بیوك بر شهرده، ممتاز اولان ذات، باشقه‌لره نسبتله دخی زیاده ممدوح اوله بیلور. اشبو سبب ایچون فیلسوفنک نشو اولان یرینی بیلمك فائده‌سز اولماز. شوڭا کوره بو یرده قرطبه حقنده بر آز اولسه‌ده معلومات یازمق اقتضا ایدر.

۴ قرطبه

فیلسوفنک منشئی اولان قرطبه اندلس دولت امویه سینک پایتختی اوله‌رق، مؤسسات نافعه، علم ومعرفت، هنر وصنعت، کثرت نفوس، جهتینه بغداددن صوڭ دنیانک برنچی شهرندن حساب ایدلنور ایدی. امویلردن صوڭ هر نه قدر حالی بر مقدار توبان (آشاغی) کیتدی ایسه‌ده، یر یوزنده اولان شهرتی کینه اولگیچه‌ایدی. بیڭ عدد مرمر دیرکلری ایله مشهور اولان جامع شریفی قرطبه وعموما اندلسنك ترقیاتنه بر دلیل اوله بیلور.

روایتلره کوره اشبو بنا حتی بو کونده هم برنچی درجه‌ده کوزل کلیسالردن معدود ایمش. قرطبه نڭ قارشوسنده اوچنچی عبد-الرحمن نام امیرنڭ بنا ایلدیگی «مدینةالزهراء» قصبه‌سنی عرب شاعرلری وجغرافیه ایله مشغول عالملری مدح ایدوب بتوره آلمیورلر. سکز یوز آرشین اوزونلغنده، یکرمی آرشین کیڭلگنده، والتمش آرشین بیوکلگنده اولان کوپری دنیانڭ عجب بنالرندن صانالور ایدی. بونلر حقنده عرب شاعرلرندن بریسی اشبو بیتلری سویلمشدر:

باربع فاقت الامصار قرطبة * منهن (قنطرةالوادی) و(جامعها)
هذان ثنتان و(الزهراء) ثالثة * و(العلم) احسن شئ وهو رابعها

دولت امویه زماننده قرطبه نڭ ۲۰۰ جامع شریفی. ۶۰۰ خانی (کاروانسرای). ۲۰۰،۰۰۰ خانه‌سی ۱،۰۰۰،۰۰۰ دن آرتق اهالیسی بولنور ایدی.

اوچونچی عبدالرحمن، عرب وعجم، مملکتلرینه بالقصد ادملر یباروب، علم اثرلری وکتابلری جیدروب (ییغدیروب) کتورتر ایدی. ومشهور شهرلرده مخصوص آدملری بولنوب، عزیز نسخه-لری نقل ایتدیروب آلور ایدی. فرس، شام، عراق مؤلف-لرینڭ اثرلری حتی کندی مملکتلرنده نشر ایدلمازدن مقدم اندلسه یتشور واوقلور ایدی (*). عبدالرحمن نڭ علم بولینه

(*) ابوالفرج الاصبهانی نڭ (الاغانی) نام بیوك کتابی بغداددن مقدم قرطبه‌ده اوقولدیغی مرویدر.

صرف ایلمش اولان آقچه‌سی حساب خارجنده دییورلر. اشبو سببدن بتون دنیانك علمی وبتون دنیانك عالمی اندلس طرفنه وخصوصا قرطبه یه جمع اولمشدر.

دین، لغت، ریاضیات، تاریخ، جغرافیا، طب، هیئت. فلسفه، صناعات، الحاصل دینی ودنیوی علملرنك جمله‌سی قرطبه ده تحصیل ایدلور ایدی.

قرطبه‌ده بیوك ومکمل صورتده طب مکتبی اولنور ایدی. آوروپاده ایك ایلك اوله‌رق بنا ایدیلن طب مکتبی اشبو ایمش. مذکور مکتبه حتی آوروپا حکمدارلری وارمغله دوا ایتدیرمشلر. واول طرفده اولان مدنیت وعمرانی، واهل اسلامدن ایدیلن احترام وحسن قبولی کوروب حیران اولمشلردر.

آوروپانك یاشلری، علم ومعرفت عاشقلری اولان شاکردلری، کمالت کسب ایتمك قصدیله گروه گروه اوله‌رق اندلسه کیدرلر واندلسده اولان بیوك مدرسه‌لردن خصوصا قرطبه ده اولان دار-الفنون (اونیڤیرستیت) مکتبندن، هرسنه‌ده کمالت کسب ایدوب ختم درس ایدن برچوق فاضللر کندی وطنلرینه کلورلر ایدی.

صوك وقتده پاپالق منصبنه چیقمش اولان سیلوستریس اسمنده ولان راهب، قرطبه دن اوقوب قایتدیغنده، علمی ایله بتون اطرافنی حیران ایلمشدر.

عموما اندلسده وخصوصا قرطبه‌ده اولان کتبخانه‌لرنك وآنلرده

اولان عزیز اثرلرنك كوبلگنی تعریف ایده آلمیورلر. علمه محبت شول درجه یه یتمش ایمش که هر برعالم وهر بر دولت صاحبینك خانه‌لرنده بیکلر ایله جلدلردن عبارت اولان خصوصی کتبخانه‌لر اولنور ایمش. قرطبه خلقینك کتاب جمع ایتمکلری حقنده اولان حرصلرنی فیلسوف هم کندیسی (*) شیخ ابوبکر بن زهر ایله اولان مناظره‌سنده: «اشبیلیه‌ده وفات ایتمش عالمنك کتابلری صاتلمق لازم کلدیگنده قرطبه یه کتورلور وقرطبه‌ده وفات اولان موسیقه چینك قورالری صاتلمق لازم کلدیکنده اشبیلیه یه یبارلور» دیه بیان ایتدیگی مرویدر.

بیوك دارالفنون وطب مکتبندن باشقه، نفس قرطبه شهرنده، بزم بوعصرمزنك گیمنازیه وریالنی‌لری مرتبه‌سنده اولان اورتا مکتبلر سکسان عدددن آرتق اولدیغی معلومدر (**).

فیلسوف ابن رشد حضرتلری؛ اشبو علم شهرنده دنیایه کلمگه، امثال واقرانی آراسنده کمالت وفضیلت ایله کسب اشتهار ایتدیکندن، نه مرتبه‌ده بیوك بر ذات اولنه‌چغی اوز اوزینه معلوم اولور.

۵ تربیه‌سی.

ابن رشد، بویله علم دگیزی اولان بر شهرنك بیوك بر

(*) احمد المقری بوحکایه‌ده «الفقیه ابن رشد» دیه نقل ایتدیکندن برنچی یاخود ایکنچی ابن رشد اولنه‌چغی ظن ایدلسه‌ده، بزه کوره «الفقیه» کلمه‌سی نوع مساهله یه مبنی اولوب، درستی ایسه باشقه اورنلرده اولدیغی کبی «الفیلسوف» در. (نفح الطیب) جلد ۱ صحیفه (۷۵ و ۲۱۶)

(**) قرطبه احوالنی تفصیل اوزره یازمق ایچون بیوك جلد کتاب تألیف لازم کلور.

فامیلیه‌سندن اولدیغیله برابر آتاسینك کامل دقت واجتهادی اوزره
تربیه ایلدیگی جهتله ، فضائل علمیه‌دن نه‌درجه‌ده حصه‌مند اولنه‌چغی
دلیله محتاج دگلدر. حالبوکه بو ذات ، یالگز آتاسی تربیه‌سی ایله
قالمای ، بیوك عالملر حضورنده‌ده استفاده‌ده اولندی. ادبیات ،
دین ، علم السنه‌ده مهارت کسب ایتدیگی صوکنده ، علم کلام ایل‌ده
اشتغال ایلدی. لکن ترقی یولینه‌کیرمش اولان عقل ، اگرده شرح
وحاشیه‌لر ایل‌خسته‌لنذریلماز ایسه‌ده ، طوقتاب‌طورماسی و بولندیغی
حال ایله قناعت ایده‌رك عطالته رضا اولنه‌چغی محالدر. شونك
ایچون فیلسوفنك عقلی‌ده تیراندن تیران (دریندن درین) اولان
علملره ، کمال حرص ونشاط اوزرنده کیرمش ، وبوسایه‌ده طب ،
ریاضیات ، هیئت ، فلسفه . کبی نازك علملری تحصیل ایلمشدر.
(ایك بختسز شاکردلر شونلردرکه ، کندیلرینه ، علم اسمندن ، نه
دنیاده ونه آخرتده فائده‌سی اولمیه‌چق شیلر اوقودلنور. وایك
نورلی اولان ذهنلری زهرلنور. وعمرلری‌ده برباد ایدلور!) .

٦ شهرتی

بیوك برفیلسوف ، ونادر برعلامه اولدقلری ، الحاصل علم ومعارفك
الك بلند درجه سینه ایریشدکلری وقت ، یاشلری هنوز یکرمی
یدی‌ایله اوتوز اوچ آره‌سنده اولنور ایمش.

پك یاش ایکن (جوان ، کنج) وقتندن اعتبارا عصرنده اولان
عالملر وبیوکلره دوست ومحبوب اولمقده ایدی. خصوصاً اندلسده
علم‌خانه‌سی اولان وشهرتلی فضلا یتیشدیرن « بنوزهر » فامیلیه‌سی

ایله پك ایرته (چوق تیزدن) اوله‌رق معارفه پیدا ایلمش وآنلرك علم وتربیه‌لرندن کماینبغی استفاده ایده بیلمشدر.

ابن رشد هنوز یاش ایکن‌وقتده «ملثمین» دولتنی توشروب، آنلریرینه اندلس اوزرینه «موحدون» دولتی یرلشمش ایدی. ابن رشدك کمالتینه حیران، وکندیسنی زیاده محبت اوزرنده یاقین کورمکده اولان ابن طفیل نام طبیب، موحدون حکمدارلرینه مقربلردن اولدیغی جهتله، ابن رشدی، ایکنچی حکمدار اولان یوسف ابویعقوب بن عبدالمؤمن اوزرینه تقدیم ایلدی.

ابویعقوبك دعوتی اوزرینه ۵۴۸ تاریخنده، ابن رشد قرطبه‌دن سبته بوغازینی کیچمکله مغربده اولان مراکشه سفر ایلدی، واوراده کندیسنه امانت ایدیلن خدمت، فاس ومراکش مکتب ودارالفنونلرنی اصلاح ایلمك وریفورمه ویرمکدن عبارت ایدی. برقاچ وقتلر قالمقله ذمه‌سینه ودیعت ایدیلن وظیفه‌سنی گوزل روشده اجراء وتمام ایتدیگی مرویدر.

۵۶۵ تاریخنده اشبیلیه شهرینه قاضی اولدی. و ۵۶۷ ده قرطبه یه رجوع ایلدی. ۵۷۸ ده ابویعقوبك چاقرویننه (دعوتنه) بناء تکرار مراکشه واردی. وپادشاه مذکوره خاص طبیب نصب اولندی، صوکره قرطبه یه قاضی القضات نصب اولندی وکمال عدالت واستقامت اوزرنده اجرای ماموریت ایلدی.

ابویعقوب بن عبدالمؤمن فاضل وعالم برپادشاه (*) اولدیغندن،

(*) ترجمه‌سینك تفصیلی وفیات الاعیانده‌مذکوردر. (جلد ۲، صحیفه ۲۷۳-۲۷۵)

ابن رشدك مرتبه‌سنی بیلمش وخدمتلرنی‌ده تقدیر ایلمش ، وشوسببدن کامل التفاتنده اولندرمشدر .

عبدالواحد اسمنده اولان عرب مورخی ابن رشدك کندی آغیزندن ایشیدوب نقل ایتمکده اولان حکیم بن یحیی نام شاگردندن اشبو جمله‌یی روایت ایتمکده‌در :

« فاس خاندانده وخصوص سلطان ابویعقوب یوسف اوزرینه بنی توصیه ایدن ذات ابن طفیلدر . شهرتمده اشبو فامیلیه‌یه انتسابمله باشلانمشدر . آك اوّل اوله‌رق پادشاه حضورینه قبول ایدیلدیگم وقت ، ابن طفیل ایله یالگز ایکیسی برلکده اوطوررلر ایدی . ابن طفیل ، آتا وبابالرمی ثناء ایتدیگی کبی ، بنی هم مدح ایلدی . حتی حقمده اولان توجهی فوق العاده اولدیغندن بنی مدح ایتمك یولنده بر قدر مبالغه طرفینه‌ده گیتدی .

« امیرالمؤمنین ایسه ، اسممی وآتام اسمنی صوردیغی صوڭنده :

« کیچن حکیملر ، افلاکك قدمنه‌می ذاهب ایدیلر ، یوقسه حدوثنه‌می ؟ . . . » - دیه برسؤال ایراد ایلدی . پادشاه حضورنده ، ایلك مرتبه بویله سوز ایشیتدیکده زیاده محجوب اولدم . خصوصاً بن کرمازدن (دخولمدن) مقدم . بنم حقمده ابن طفیل نه کبی سوزلر ونه‌کبی تعریفلر ایراد ایتدیگی معلوم دگل ایدی .

بن‌ده : - « رجا ایلرم ، امیرالمؤمنین ، بو مسئله ده بنی عفو بیورسونلر ، زیرا فلسفه ایله اشتغالم یوقدر ! . . . » - دیدم تجربه‌سز برکس وخصوصاً محجوبیت ایله مضطرایدیکمی وسویلمیه

طاقتم اولمادیغنی پادشاه بیلدی و بنی بو حالده عاجز قالدیرمق ایستمدیگندن ، حتی جسارتمی آرتدیرمق ایچون اولمق کرك ، ابن طفیله خطاب ایده رك . مذکور مسئله ده آرسطو و باشقه فلاسفه لرك اعتقادلری نه یولده و اسلام عالملری آنلره نه جهتلرده خلاف ایتدکلری و نه کبی فکرلر ایله مقابله ده اولندقلری خصوصینه دائر بحثلر آچدی.

« ابو یعقوب ، بونکله کندی علمی نه مرتبه ده ایدیگنی بکا کوستردی . بیلدم که : امیرالمؤمنین فاضل برذات ایمش ، بو وقت بنمده جسارتم کلدی ، مناسبت کلدیکنی کوتوب (کوزلیوب) طوردم ، و فرصت دوشدیککی ایله سوزه کیریشدم ، امیرالمؤمنین بنمده هنرمی کوردی . حضوروندن چیقدیغمده خلعت ایله مرکب و کلی اولهرق پاره هدیه بیوردی . »

ابن طفیل بیوك برعالم اولدیغی حالده ابن رشدك فضلیته واقف و کمالتینه ده شو درجه ده عاشق ایمش که حتی بعض اثرنده : « ابن بجادن صوڭ کلن فلاسفه لر ابن رشد مرتبه سینه یاقین کله بیلمامشلردر ، بو عصرمزڭ فلاسفه لری آڭا نسبتله هنوز مبتدیلردر ! » دیدیکی مرویدر .

ابن طفیل وفات اولدیغنده ، ابن رشد ، امیرالمؤمنین ابو یعقوبڭ باش طبیبی و خاص مصاحبی اولمقله ، قدری تمام بلند درجه یه ایریشمشیدی . ۵۸۰ ده ربیع الاوّلده ، ابو یعقوب یوسف وفات اولمقله ، اوغلی ابو یوسف یعقوب المنصور بالله تخته چیقدیغنده ، ابن رشد ، اوّلگیچه کندی مرتبه سنده و مأموریتنده دوام ایلدی .

زیرا یعقوب المنصور هم آتاسی قبیلندن عالم ومتفنن بر ذات اولدیغندن علم قدرنی بیلور، حتی حکمتك عالی ونازك مسئلەلرنی ابن‌رشد ایله بحث ایتمکدن زیاده لذت آلور ایدی.

روایتلره کوره فیلسوفك، یعقوب المنصور ایله اولان مجلسلری شوقدر تکلفسزلنمش ایمش که حتی بر وقت: «اسمع یااخی!.» یعنی: «دیگله قارنداشم!..» دیه خطاب ایلمشدر. بویله خطابی پادشاهنك یاقینلرندن اولانلر طرفندن، بیوك ادبسزلك عدایدیلنەرك، حتی پادشاهنك دقتنی جلب ایتمیه ایستمشلرایسەده، پادشاه‌ده: «پادشاهلرك برچوق بنولری اولدیغی حالده دوستلری اولنماز. بوایسه آنلرایچون بیوك محرومیتدر. لکن بن کندیمی اویله محروم پادشاهلر آره‌سنده کورمەیی آرزو ایلمەم. سزلر، بندەلرم اولدیغکز حالده، ابن رشد دوستمدر. تکلفسزلك سزلره کلشمادیکی حالده ابن‌رشده یاراشور!..» دیمشدر.

۷ حقنده اولان تقریضلر.

بوکیمسه حقنده قاضی الباجی: «ابن‌رشد گوزل فکرلی، زیرك وعقللی.» دییور ایمش. وابن سعید نام مؤرخده، «کندی زمانه‌سنده اولان فلسفه‌نك امامی ایدی» دیمشدر. ابن‌العباد نام کیمسه‌ده: «اندلسده علم وکمالت بابنده بوکا نظیر اولنه‌جق کیمسه کلمادی؛ ابومحمد بن مغیث صوکنده قرطبه‌ده قاضی اولمقله وظیفه‌سنی گوزل ادا ایلدی، پادشاهلر حضورنده کسب ایدن اقبالنی منفعت شخصیه‌سینه صرف ایلمای، کندی وطنی

وکندی ملتی ایچون فدا ایتدی » دیمشدر. ابن ابی اصیبعة نام کیمسه بونك ترجمه‌سنی یازدیغنده : « فقه ایله علم خلافنك فریدی ایدی » دیمشدر. ذهبی نام ذات : « ابن رشد علم فقه‌ده غایه‌سنه ایریشدیکی صوك ، کلام ایله فلسفه‌ده اشتغال ایتدی ، و بوفنلرده ضرب مثل ایدیلنه‌جك صورتده بر کیمسه اولدی » دییور.

عراق طرفنده اولان اهل کلامنك امامی فخرالدین ابن الخطیب الرازی قاهره یه کلدیکنده ابن رشدنك شهرتنی ایشیتمکله ، کندیسیله مقابله ایلمك وعلمندن استفاده ایلمك قصدیله عزم سفر ایلمش ایسه‌ده ، فیلسوفنك منفی اولدیغندن خبردار اوله‌رق توقف ایتدیکی مرویدر (*).

۸ استاذلری

ابوالقاسم بن بشکوال ، ابومروان بن مسرة ، ابوبکر بن سمحون ، ابوجعفر بن عبدالعزیزدر. بونلر ایسه اوز عصرلرنده اندلسنك بیوك فقیهلرندن (مجتهدلرندن) ایدیلر. طبده اولان استاذی ابوجعفر بن هارون (ابن طفیل اولسه کرك) ، ابن باجه (ابوبکر محمد بن یحیی بن صائغ). حکیم ابن زهر (ابومروان عبدالملك بن ابی العلاء زهر) اولوب ، فلسفه‌ده اولان استاذی‌ده ابن العربی (ابوبکر محمد بن عبدالله اولسه کرك) در ، اندلس حافظی اولان ابومحمد بن رزق ، بونك هم استاذلرندن ایدی.

(*) کتبخانه مزده اولنان مذکور امامنك ترجمه‌سی حقنده یازیلان اثرلرده قاهره‌یه وارد یغنی کورمادیکمز ایچون بو خبرده تردده‌مز واردر.

۹ شاگردلری

شاگردلرینڭ بیوکلرندن محمد بن حوط الله . ابوالحسن بن مالك، ابوالربیع بن سالم ، ابوبکر بن جهور ، ابوالقاسم بن الطیلسان وغیرلردر . شایان دقتدرکه اشبو کیمسه‌لر مستثنا شاگردلرندن اولدیغی حالده فلسفه ایله شهرت بولمامشلردر . بونڭ طوغروسنده ایکی تورلی حکمت بیان ایدیلنیور ، بری ایسه استاذلری باشینه کلن فنالقلری کوردکلرنده ، کندی باشلرنی قورتارمق قصدیله داوشلرنی (سسلرینی) چیقارمامشلر وخلق آره‌سندن برطرفه چکیلمشلردر دینلور . ایکنچی احتماله کوره فلسفه کبی بیوك برصناعته بونلرده ، استاذلرنده اولدیغی کبی خارق العاده صورتده براستعدادنڭ اولنمادیغی‌در . فکر سلیم صاحبلری اوشبو صوڭ احتمالی قبول ایتمکده درلر . زیرا مستعد اولان کیمسه‌نڭ فکرنی منع ایده‌چك درجه‌ده قوّتلی برمانعڭ دنیاده وجودی یوقدر . اگرده ابن رشدنڭ شاگردلری فلسفه‌یه حقیقت صورتده مستعد اولسه‌لر ایدی ، منفی ومحبوس اولمقدن دگل ، بیڭ جانلری اولوب ده جمله‌سنی فدا ایدنه قدر ، سوزلرنی سویلرلر ودنیاوی قوّتنڭ هیچ برنوعندن توزان (ذره) قدر اولسون قورقمازلر ایدی .

۱۰ تدریسی

ایسکی یونان فلاسفه‌لری قبیلندن . ابن رشدده عمومی درسلر تشکیل ایده‌رك عموم حضورنده درس ویررایدی . الڭ معلوماتلی شاگردلردن یوزلر وبیگلر ایله کیمسه‌لر بونڭ درس مجلسنده بولنمقله

استفاده ایدرلر وبو علم دکزندن کامل راحتلك اوزرنده ایچارلر ایدی. درسلری عمومی اولدیغی جهتله حضورنده اوطرمقده اولان شاگردلر آره‌سنده حسابسز یهودیلر، خریستیانلر، الحاصل هرتورلی ملت بولنور ایدی. استاذلرینك آثارنی کامل برحرص اوزرنده عبرانی، لاتین، وباشقه آوروپا لسانلرینه ترجمه ایدرلر ایدی. بوسببدن یونانلیلرده‌اشراقیون، مشائیون، افلاطونیون، اسملرنك مذهبلر اولدیغی کبی ابن رشد مسلکی‌ده اوزینه باشقه برمذهب آلماغه باشلادی. ونهایت بونك مسلکنده متبحر ومنتهی اولانلره (دوقتور وحکیملره) رشدی یعنی (آور) دیه اسم ویرلدی، و (آوروئس) دیمکله دنیایه شهرت بولدی.

میدان وبنالرده کرسی‌یه چیقوب، خصوصی برماده‌یه دائر بیوك پرافیسورلرك لیکسیه سویلدکلرنی، شهرلرده بیوك جامعلرده یوزلر ایله جیولمش (ییغلمش) خلق حضورنده منبره چیقوب امامارك اوقودقلرنی کورمشدرسکز، ابن رشدك درسی ایسه تمام اوشبو نلر کبی برشیدر. ذاتا بویله اصول یالکز ابن رشده خاص اولمادی، سلف علماسینك جمله سینك تدریسی شوطرزده اولمشدر. شرح وحاشیه‌لر وایکنچی تعبیرله فقه درسنده نحو، منطق درسنده کلام، حکمت درسنده اصول، اوقوتمق قاعده‌سی ویاکه قاعده‌سزلکی ظهور ایدنه قدر دوام ایتمشدر.

۱۱ علمینك تأثیری

فرنکلرنك کامل تفاخر اوزلرنده اقرار ایتدکلرینه کوره،

آوروپاده اولان نادانلق قارانغولغینڭ تامریـله صورلوب تاشلانمه‌سینه وهر طرف حتی یر آستونده اولان خانـه‌لره قدر علم قویاشی کیرمه‌سینه الڭ باشلوچـه سبب، اوشبو حکیم ابن رشدنڭ تلقین ایلمش علمی، واوگرتدیکی حریتی اولمشدر. بناء علیه آنلر، ابن رشدی، علوم حکمیه وعقلیه‌یی احیاء ایدن نادرعالملرنڭ بری عد ایدرلر واسمنی‌ده حرمت وتعظیم اوزرنده یاد ایدرلر.

ابن رشدنڭ علمندن، هنرندن، فرنـکلر وبتون آوروپا عالملری استفاده ایتدکلری حالده صـوڭرەسنده کلن اسلاملر واسلام مملـکتلری نیچون ایتمیورلر؟... بو سؤاله فرنـکلرطرفندن هم‌آچق هم قیسقه اوله‌رق: «صوڭ اسلاملرنڭ علم وعالملردن استفاده‌ایتمه‌دکلری عجب دگل بلکه استفاده ایتمه‌لری عجبدر.» دیه غایت زهرلی وآچی برجواب ویریلور. بوجوابه رضا اولمیان ویاکه درست برجواب دگل ایدیکنی اثبات ایده‌چك ذاتلر شاید بزم آره‌مزده اولنور. ومرحمت ایده‌رك عمومه عرض بیوررلر «قطعت جهیزة قول کل خطیب» مثلی بونلره طوغری کلور.

۱۲ تألیفاتی ومطبوع اثرلری

ابن رشـد مطالعه وتالیفاتدن افراط درجه لذت آلانلرنڭ بری ایمش. حتی پادشاه‌لر حضورنده اولان اعتبارنی، قضا منصبنده اولان وجاهتنی، جملة ترك ایده‌رك، تاءلیف ایـله اشتغال ایتمـکی نیچه کره قصد ایلمش ایسه‌ده، بو مرادینه موفق اولمامشدر. وبونڭ

اوچون عمری بارچه تأسف ایده‌رك کیچردیکی مرویدر. کوکلی ایسدیکی روشچه تألیف و تحریر ایلمکدن عمومی خدمتلری مانع اولدیغنی شکایت ایده‌رك : « حکمت جهتنچه اهمیتسز شیلر، بنی شودرجه‌ده فائده‌سز یرلرده شغللندرکه یازدیغم شیلری، یانغین وقتنده جان قورتارمق اوچون قاچدقلری وقت، اڭ قیمتلی شیلرنی آلوب چقمیه آشیقدقلری (عجله ایتمك) آدملر کبی آشیقوب یازمقده‌یم » دییور ایمش. واقعاً بوسوزی طوغریدر، زیرا فاس ومراکش نڭ هر طرفلرنده مأمورلکده اولنمش. سبته بوغازندن گاه آفریقه‌طرفینه وگاه آوروپا طرفینه تکرار کلوب کیدوب، یوردوکندن عمرینڭ بیوك قسمی سفرده اوله‌رق کیچمشدر.

ابن رشدنڭ آثاری حساب خارجنده‌در عمرنده یازمش اولان تألیفی اون بیك کاغددن آرتیق ایدیکی کندیسندن مرویدر. کتابلرینڭ اسملری یازیلنور ایسه آزدن دورت بیت (صحیفه) قدر اورون الور.

خصوص اسلاملره نسبتلی اهمیتلی اولان کتابی (کتاب التحصیل) اسمنده اثری ایمش که بونده اصحاب تابعین آراسنده اولان اختلافلی مسئله‌لرنڭ جمله‌سنی سویلمش و بو اختلافلرنڭ سببلرنی وقانغی طرفاری ترجیح ایتمك لازم کلاچکنی جمله بیان ایلمشدر. بوندن صوڭ، فقه‌ده اولان (المقتدمات) ایله (نهایة المجتهد) نام اثرلری اهمیتلی دییورلر. ابن رشدنڭ عبرانی لسانلره ترجمه ایدیلن اثرلری جمله‌سی دییورلك مطبوع ایمش حتی یالکز

بندقیه (وندیك) شهرنده ایللی نسخه‌دن زیاده اثری طبع اولند یغندن خبر ویریلیور. کندی لسان اصلیسی اوزره طبع ایدیلن اثرلرندن هر کیمه معلوم اولانی قاهره‌ده ۱۳۰۳ ده باصلمش «تهافة التهافة» نام اثریدرکه ابوحامد الغزالی تهافتی ایله برلکده نشر اولنمشدر. کلام کتابلری اوقومقله مشغول اولان شاگردلر آراسنده بونی مطالعه ایتمه‌ین ذات یوقدر ظن ایده‌رم، زیرا بو اثر مهم برشی‌در.

اشاعره (*) مسلکنی ابطال ایلمك اوچون یازمش توحید واعتقاده دائر براثری آلمانجه ترجمه‌سیله برابر موللر نام عالم اجتهادیله باڤاریه‌ده مونیخ شهرنده ۱،۸۵۸ ده طبع اولنمشدر.

نظم وشعر حقنده اولان براثری ۱۸۷۳ ده معان وبیان بلاغت طوغروسنده اولان تألیفی ۱۸۷۸ ده هر ایکسی «فاوستولاسینیو» نام عالم اجتهادیله ایتالیاده طبع اولنمشدر.

ایکی اوچ عدد رساله‌سی یاکه بویله رساله‌لرینك بعض کیساکلری برلکده اوله‌رق «فصل المقال» اسمیله ۱،۳۱۳ ده ۱۵۸ بیت اوزرنده قاهرده طبع اولندی.

اوشنداق (همچنین) «ما بعد الطبیعة» نام تألیفی ۸۰ بیت (صحیفه) اوزرنده اوشبو ۱.۳۲۱ سنه‌ده قاهره‌ده طبع اولندی.

(*) ابوالحسن علی ابن اسماعیل الاشعری نام کمسه‌یه تابع اولان بر فرقه‌در. «اشاعره» کلمه‌سی ماتریدیلری هم شامل ایدیکی سویلنور ایسه‌ده بویله بر اصطلاح واستعمال سماعه موقوفدر، یالگز برکمسه سوزی ایله اثبات اولنماز.

ظنمه کوره شاگردلر اوچون شایان مطالعه اولان برشیدر.

فیلسوفنڭ، البته توشمامش اولان اثرلری دشمنلری طرفندن یاندیریلوب بتورولدیکی وآنجق آنلره کرمش اولانلری جهان یوزنده سلامت قالدیغی مرویدر.

بونڭ اثرلرندن اصل نسخه‌لرنی حفظ ایتمکله اولان آوروپا کتبخانه‌لرندن اسکوریال ماناسترینڭ کتبخانه‌سی اولوب، بونده ایسه برچوق کتابی وار دییورلر. کتبخانه‌لرده محفوظ اثرلری، بوندن صوڭ کوندن کون طبع اولنه‌چغی وفلسفه‌سی ده زیاده شهرت کسب ایده‌چکنی ظن ایدنلر وار ایسه‌ده، بونی ایسه زمان کندیسی کوستررر.

ابن رشدنڭ، فقه، ادبیات، فرائض، کلام صرف، وسائر فنلرده تألیفلری وار ایسه‌ده، اصل شهرتنه سبب اولان تالیفلری فلسفه ایله طب فنلرنده اولانلریدر. علم فلکده «مختصر المجسطی» نام کتابی ایله طب فننده سکز جلد اوزرنده اولان «کلیات» ی فرنکلر طرفندن استفاده ایدیلن اثرلردندر.

روایتلره کوره، جسم بشری خسته‌لکلری حقنده «الکلیات» اسمنده کتابنی یازدیغنده، ابن زهردن، خسته‌لکلرنڭ اعراضلری حقنده بر کتاب تألیف ایتمه‌یی رجا ایتمشدر. بناء علیه ابن زهر، بوطوغروده «الجزئیات» نام کتابنی یازمش وبوایکی کتابده طب ایله مشغول اولانلر ایچون شوعصره نسبتله مکمل صورتده رهبر اوله بیلمشلردر.

«اقسام الحیوان» کتابینڭ دوردنجی بابنی اشبیلیه ده

قاضی ایکن، وکندی کتبخانه سندن یراق (اوزاق) اولدیغی حالده یازدیغندن، برچوق خطاسی اولنه‌چغی طبیعی ایدیگنی کندیسی‌ده سویلر ایمش.

بویرده شونی سویلمك لازمدرکه، عبرانی لسانی اوزرنده تورات نسخه‌لری صوگنده اك کوب نشر اولنان کتابلر، ابن‌رشدك اثرلری‌در دییورلر ....

سویچره‌ده اولان « اوری » کتبخانه‌سنده، اوشنداق پاریژ مکتبه‌سنده عباره‌سی‌عربی اوله‌رق لاتین حرفی ایله یازیلان بعض اصل نسخه‌لری اولدیغی مرویدر.

۱۳ آرسطو فلسفه‌سی ایله اشتغالی

ابن رشدنك اك مشهور تألیفلری، آرسطو فلسفه‌سی حقنده اولانلری ایدیکی دعوا ایدیلنور. کندیسی هم آرسطونك علمده اولان درجه‌سنی کما هوحقه تقدیر ایدر ایمش. بونك حقنده : « بوکتابنك مؤلفی آرسطو بن یکوماکوس اولوب، یونانلیلرنك اك عقللیلرندن ایدی، کندیسی حکیم اولوب، منطق وطبیعیات هم ماوراء الطبیعتی تأسیس ایتدی وبونلری تمام هم ایلدی. زیرا بوندن مقدم بوخصوصده شایان اعتبار برتألیف اولمادیغی کبی، بوندن صوك هم ۱۵۰۰ سنه‌یه قدر کلن حکیملرده بونك فکرینه برشی اولسون ازدیاد ایده بیلمامشلردر. برانسانده بویله روشن علم جیولمه‌سی (جمع اولماسی)، البته‌جناب اللهنك بیوك مرحمتی سایه‌سنده اولابیلور. بناء علیه‌کندیسی « الالهی » دیه

شهرته لایقدر. هم ده سویلمش اولان سوزلری شوقدر طوغریدر که (جناب الله بوذاتی، بیلنمه‌سی ممکن اولان طبیعت اسرارنی تعلیم ایتمك ایچون ارسال بیورمشدر! .) - دییور ایسه‌ك مستبعد اولماز دیمشدر: فقط آرسطویه بودرجه‌ده مخلص اولدیغی حالده بعض برفکرلرنی قبول ایتمز، مسئولیتی‌ده اوز اوستینه آلمای، آرسطویه تاشلار ایش. ابن رشدنك بیوکلگینه وعالی جنابلغنه اصل اوشبو ایش، دلیل اولور.

۱۴ بونك سببی

ابن رشدنك، آرسطو فلسفه‌سیله اشتغال ایتمه‌سینك باش سببی سلطان یوسف ابویعقوب بن عبد المؤمن نك رجاسی اولمشدر.

یوقاریده اسمی مذکور اولان مؤرخ عبد الواحد، حکیم بن یحیی واسطه‌سیله ابن رشدنك کندیسندن بویله روایت ایدییور: «آرسطو اثرلرینك عربچه اولان ترجمه‌لری ناقص وقاصر اولدیغندن، سلطان ابویعقوب، بونلری گوزل روشده ترتیب ایتدیرمك ومناسب صورتده شرح یازدیرمق قصد ایلر ایمش. بناء علیه کونلرنك برنده، ابن طفیل بکا خطاب ایده‌رك دیدی: - (آرسطو اثرلرینك ترجمه‌لرنده اولان یا گلشلقلردن امیر المؤمنین شکایت ایدییور وبو ترجمه‌لردن استفاده ممکن دگل ایدیکنی سویلیور، اگرده مقتدر اولان برحکیم بونلری استفاده ایدیلنه‌چك صورتده ترتیب ایدر، وبونگله برابر شرح هم ایلر ایسه ممنون اولاچغنی بیان ایدییور سن کندگده بویله قوّتی کورر ایسك، بوخدمته

شروع ایله !. زیرا زیرا کلکلك یرنك واستقامت طبعکده کمالنکدر. خصوصاً فلسفه‌یی زیاده سومکده‌سك. بویله بر خدمتی وجوده کتورر ایسه‌ڭ، البته امیر المؤمنین سندن زیاده خوشنود اولاچقدر. بویله خدمتی بن کندیم اجرا ایدر ایدم، لکن کوریورسكڭکه، وقتم کیچدی، قارتایدم (قوجالدم)، عمرم آخرینه یتدی، بوندن باشقه سیاسی وملکی ایشلر ایله اشتغالم بوڭا مانعدر. بوشیلردن قطع نظر ایدیلدکده بو ایشی سنك همتڭ سایه‌سنك کورولمه‌سنی ایستر ایدم. - ابن طفیلنڭ بویله نصیحتی اوزره بن‌ده متوکلا علی الله ایشه کیریشدم.»

ابن رشدنڭ بوایلك اثری «منتخبات ملتقطه» اسمنك اوله‌رق. یوز ایللی کاغددن عبارت بر جلد کتاب اولمشدر. مندرجه‌سی ایسه آرسطونڭ استماع طبیعی، افلاك وعالم، حساس ومتحسس، ریاح وتناسل کبی بحثلرینڭ خلاصه‌سندن عبارت اولمش ایمش. بوکتاب اوزره، صوڭره ایکی جلد اولارق بر شرح‌ده یازمشدر.

روایتلره کوره، ابن رشدنڭ آرسطو کتابلرینه اولان شرحلری اوچ نوعدر: بری آرسطو سوزنی قصقه وآچق صورتك بیان ایدر، بونی ایسه «متن» یاخود «شرح وجیز» دییورلر. ایکنچیسی، هر فصل اوّلنده آرسطو سوزینی ذکر ایده‌رك، صوڭنده کندی فکرنی بیان ایلر، بونی ایسه «شرح متوسط» دییورلر. اوچونچیسی. آرسطو سوزنی جمله جمله ایده‌رك سویلر وهر جمله‌ده کندی فکرنی تمام بسط اوزرنده بیان ایلر بونی ایسه «شرح مطوّل» دییورلر.

Национальная библиотека имени Ахмет-Заки Валиди

فیلسوف ، هر نه قدر یونـان لغتنی بیلمکده ایسه‌ده آرسطو فلسفه‌سنی استخراج ایدر. وطوغریدن طوغری ترجمه ایدر درجه‌سنده دگل ایمش. بلکه اندلسده اولان یهودیلر ، نسطوریلر طرفندن عرب لسانینه ترجمه ایدیلن نـاقص وخطالی اثرلری تصحیح ایلمش ومطلوبه موافق صورتده نشر ایلمشدر. اثرلرنده اولان بعض جزئی خطالقلر، ابن رشدنڭ آرسطو لسانینی لازم درجه‌ده بیله آلمـادیغندن ومترجملره انابت ایتدیکندن ظـاهر اولمشدر دییورلر. ومع ذلك ابن رشدنڭ بو یولده اولان خطاسی ذکر ایدیلنه چك مرتبه‌ده اولمای ، یالـگز «پروتاغوراس» نـام ذاتی مشهور « فیثاغورث » حکیم اولمق اوزره قبـول ایتمه‌سی و«هراقلیطس» حکیمی «هراقل» دیه مشهور اولان مذهبنڭ اسم عمومیسی دیه بیلمکندن عبارت ایمش.

۱۵ سعی واجتهادی

دنیاده ایڭ اجتهادلی وایڭ چالیشقان آدملرنڭ بری ابن رشد ایمش ، حتی بعض اثرلرنده اولان یاڭلیشلری ، بویله بر فوق‌العاده سعی ایتدیگی سببله میدانه کلدیکنی ، اعتذار مقـامنده کندیسی طرفندن سویلنور ایمش. خصوصاً کتبخانـه‌سی قرطبه‌ده اولدیغندن ، بر طرفه کیتدیگی وقت ، یازیلان اثرلری ، صرف کوڭلندن اولارق وبر کتابه مراجعت ایدیلمای ، یازیلور ایمش.

بو قدر اوزون عمرنده ، مطالعه وتـألیفدن بوش اولارق کیچردیگی کیچه‌سی ، بونڭ حالنی تفتیش ودقت ایدنلر طرفندن

آنجق ایکی کیچه تابیلمشدر. بونلرنڭ بری آتاسی وفات اولان کیچه اولوب، ایکنچیسی‌ده خاتونی ایله زفاف ایتدیکی (اوّل کوروشدکی) کیچه ایمش!..

مراکش ده ایکن، مکتبلری اصلاح ایله کون اوزون اوغراشدیغی حالده، تون بوینچه کتاب تألیف ایدر اولمشدر، همده هیئت، طبیعت فنلری کبی ایڭ دقیق فنلره عائد شیلر یازمغله مشغول اولور ایدی.

۱۶ دین حقنده اولان فکری ومذهبی

ابن رشد، اسلامنڭ بیوك عالملرندن ودیندار بر کیمسه اولدیغی حالده، کرك نه کبی دین ونه کبی مذهبه انتساب ایدنلرنڭ جمله‌سنی محترم طوتار ایمش. همده «آدم اوغللرنی تربیه ایلمك خصوصنده ایڭ ییکل اولان یول، دین اولوب، دنیاده مدنیت ونظامی آیاقده طوتمق ایچون دین کبی گوزل بر وسیله اولنماز» دییور ایدی.

آتا وبابالری امام مالك (رحمه الله) مذهبنده اولدیغندن وکندیسی هم قرطبه ده رسمی صورتده مالکی مذهب قاضیسی اولدیغندن، مذکور مذهبه انتسابله مشهور اولسه‌ده، اغلب احتماله کوره، کندی اجتهادیله عمل ایدوب، غیرلره تقلید ایتمامشدر. ذاتاً سلف عالملرینڭ اکثری کندی اجتهادلریله عمل ایده‌رك، هیچ بر مذهب ایله مقید اولمادقلری حالده، بونلرنڭ اسملری بر مذهب فرقه‌سی آراسنده کورولمه‌سی، صوڭ کلن کیمسه‌لر

طرفندن آز مناسبتلر ایله اولسه‌ده، بر مذهب سلکینه قید ایتد-
یکلرندر. اشبو حکمت ایچوندرکه کوب عالملر تورلی تورلی
مذهبلره منسوب اولنه‌رق یازیلنور. اگرده ممکن اولا ایدی،
بو محترم ذاتلر آراسندن، قبرلریندن طوروب‌ده: «بنی او مذهبه
قیدایتمه، راضی دگلم! ...» دیه‌ندا ایدنلر هم بلکه اولنور ایدی.

ابن رشدنك، اعتقـادی کتاب وسنته مستند اولوب، بونی
ایسه فلسفه‌یه تطبیق ایتمکدن عبارتدر بوڭا کوره علم ایله دین
بر برینه دشمن اولمق شویله طورسون، بلکه بونلر آراسنده محکم
بر اتحاد واردر، ایکی حق دلیل (فلسفه ایله دین) آراسنده تعارض
اولمیه‌جغی طبیعی اولدیغندن، ناگاه ظاهرده بر تعارض کورولور
ایسه، تأویل واسطه‌سیله هر ایکیسنی بر نقطه‌یه جمع ایتمك لازم
کلور (*) حدوث عالم مسئله‌سنی شریعته تطبیق ایتمك خصوصنده
ابن رشد: «شریعتنك خلقت عـالم حقنده اولان اصل مقصدی،
عالم کندی کندیسندن، یاخود اتفـاق وتصادف طریقیله وجوده
کلمای، بلکه‌جناب الله‌نك مصنوعی ایدیکنی بیلدیرمکدر، عالمنك
حدوثنك کیفیتی، مشاهده ایتمکده اولدیغمز شیلرك حدوثنه اصلا
مقیس اولماز. حتی‌که بونك ایچون نظیر یوللر کوسترمك ایچون
بر مثالده تابیلمیور، بونکله برابر شریعت جهتندن باقلدیغنده خلقت
عالم کیفیتنی بیلمك لزوملی بر شیده اولنمازسه کرك. اشبو سبب

(*) فلسفة القاضی ابن رشد. ص. ۷.

ایچوندرکه، شریعت، حدوث لفظی ایله تعبیرده ایلمه‌مشدر. بناء علیه عالم حقنده حدوث وقدم لفظلرنی استعمال ایتمك بدعت اولدیغندن باشقه بیوك فساد وشبهه‌لر تولید ایدر. ظاهر شریعتدن مستفاد اولان شی، آنجق عالمنك مخلوق اولماسی وایکنچی عبارتله، صورتی حادث اولماسیدر. اما عدم محض ایکان مخلوق اولماسنی قرآن شریف هم رد ایله‌رك، جمله موجود ایکنچی بر موجوددن مخلوق اولماسنی تصریح ایلر» دییور (*).

۱۷ فلسفه‌سی

ابن رشده کوره: کائناتنك اصلی اولمق اوزره، اوّلی یوق معناسینه قدیم، فقط واجبه مستند اولان ماده تصویر ایدیلنور. یعنی حیاتی اولان هرجسم؛ کندیسندن مقدم اولان دیگر برحیاتی اولان شیدن طوغمش اولور. اشبو عالم مادی، ذی حیات اولدیغیچون باشقه برذی‌حیاتدن صدور ایتمشدرکه، اوده جناب اللهدر.

عالمدن، قضاء مالایتناهیده دوران ایدوب طرماسی ضروری برمحرك اثریدر. بومحرك، واجب‌الوجوددن الك ایلك صادراولان «عقل‌اول» درکه، خالق ایله کائنات آراسنده واسطه‌در. شویله‌که خالقدن قوّت آلور، باشقه‌لره قوّت ویرور. جمله کائنات، عقل اوّل تصرفنده اولدیغی حالده، کندیسی جناب خالق تصرفنده‌در. بناء علیه بتون عالم، نوامیس وطبیعتلره مجبور اولنه‌رق اداره اولنور.

(*) بوندن ایسه ۱۱ نجی سوره‌نك ۷ نجی آیتنی، و۴۱ نجی سوره‌نك ۱۰ نجی آیتنی قصد ایدر.

اسباب ایله مسببات آراسنده تلازم کاملدر. هر مسبب کندینک سببنه یاخود اسبابنه مربوطدرکه، باشقه بر شی جبر ایتمه‌دیکی صورتده، اصلا تخلف ایتماز. بیوك بر زاڤوده، اولوغ (نهایت بیوك) ماشینه نك حرکت ایتدیگینه مجبور اوله‌رق یوزلر و بیگلر ایله شیلرنك حرکتلنوب وسیلکنوب طورمه‌سی، کائنات اداره ایدیلمه‌سینه هر نه قدر ناقص ایسه‌ده بر تمثیل اولا بیلور. (*). فقط، اسباب وطبیعتلرنك قوّتی، صانعنك قدرتی سایه‌سنده وجوده کلور.

خالق ایله کائنات آراسنده، هر نه قدر عقل اول واسطه اولمقده ایسه، انسان ایله خالق آراسنده علاقه واردر. زیرا «کون» ده عقل فاعل «عقل عام» «وعقل منفعل» دینلمش ایکی تورلی عقل اولوب، بونلرنك اوّلکیسی ماده ایله امتزاج ایتمه‌سی ممکن دگل، وانسان جسمندن آیرم (آیری) ومستقلدر. ایکنچیسی، بونك خلافنچه اوله‌رق، فنانی قابل اولان عقل خاصدر. عقل منفعلنك طبیعتی، هر وقت عقل فاعل ایله اتحاد ایلمك طرفینه توجه ایتمك اولوب، بونلرنك اتحاده ایك یاقین، یاخود اتحادك اوّلکی مرتبه‌سی عقل مکتسب یاخود عقل مستفاد دینلور. انسان ایچون بو عقل لازمدر. بو اولمادیغنده هیچ نرسه‌نی بیله آلماز، اما ایکی عقلنك کامل امتزاج و بر برینه مدغم اولنمه‌لری علم ومعرفت دیمکله تعبیر

(*) بوکا کوره، طرشوچان وسعی ایدوچان خلق ترقی ایدر، یالقاو یاکه یالگز خیردعالر وفاتحه‌لره تایانوب یاتمقده اولان قوم، کرك نه کبی دین ونه کبی نسل اولسون، تدنی ایدر.

ایدیلور. بو مرتبه انسان ایچون بیوك سعادتدر. جنــاب خالقه متصل اولا بیلمك ایچون انسان اوزرنده یالکز بر یول واردرکه، اوده علم دز (*). بناء علیه انسان ایله خالق آراسنك علاقه کاملدر.

نفس نــاطقه ایله جسم آراسنده اولان علاقه نك کسیلمه‌سی، وایکنجی عبارتله جسم، نفس ناطقه اوزرینه آلت جسمانیه اولمق صلاحیتندن چیقمه‌سی، «موت» تعبیر ایدیلور. موت سببندن نفس ناطقه ایچون ضرر ملحوظ دگلدر. زیرا هر نه قدر جسم ایله علاقه‌سی بیتدی ایسه‌ده، شخصیتی واستقلالیتی همیشه باقیدر. نفس ناطقه ابدی اولدیغندن ایکنجی عالمده باشقه بر جسم اوزرینه‌ده علاقه پیدا ایتمه‌سی جائزدر. بوندن اوستون کندینك استعدادینه کوره عالم آخرده لذت ویاکه عذاب کوره بیلمه‌سی هم ممکن اولور. بناءعلیه (روحانی وجهانی اولمغله مقید اولمیه‌رق) مطلقا، اولدیگندن صوڭ انسان، حشر اولنه‌چقدر (**).

انسان هم حردر، هم حر دگلدر. کندینك نفسی وباطنی اعتباریله تمام حردر. نفسدن خارج اولان لوازم حیات حقنده حر دگلدر. قرآن شریفنك، انسانی بر وقتده مختــار وایکنجی بر وقتده مختار دگل کوسترمه‌سینك سببی اشبودر. خــاتون وقیزلر حقنده ذکر

(*) ابن رشدنك بو سوزی، «جناب اللهه عبادت سببلی متصل اولمق ممکن دییان متصوفه‌لرنی رد دییورلر. «الـکشف» نام کتابنه مراجعت اولنه. (ص. ۳۵-۳۷.)

(**) وطــائفة رأت انه (الحشر) جسمانی لـکن تلك الجسمانیة الموجودة هنـالك مخالفة لهذه الجسمانیة لـکون هذه بالیة وتلك باقیة ویشبه ان ابن عباس ممن یری هذا الرأی حیث قال: «لیس فی الدنیا من الاخرة الا الاسماء» (کتاب الـکشف ص. ۱۰۱.)

ایدیلن شعرلر انسان ایچون فائده‌سز بر شیدر (*).

ذیل

ابن رشد فلسفه‌لرندن الڭ مهم اولان نقطه‌لرینه اشبو یرده اشارت ایدلندی، تفصیل اوزینده بیلمك قصد ایدنلر مخصوص تالیف ایدیلن اثرلره مراجعت ایدرلر. اشبو نازك مسئله‌ده طوغری سویلمیه بیلمدك ایسه بختیارمز. ناگاه یاڭلیشدق ایسه، یاڭلیش یازانلرڭ اوّلی بز دگل باشقه‌لردر.

ابن رشد مذهبی، وفرنكلر قاشنده «آوروئیدم» دیمکله شهرت اولنان مسلك، ابن رشد طرفندن اختراع ایدیلن بر مذهب جدید اولمای، بلکه مذکور ذات، بو مذهبنڭ یالڭز مرتبی وراویسیدر. فلسفه تاریخیله مشغول کیمسه‌لرنڭ خبرینه کوره، ابن رشد فلسفه‌سینڭ اصلی وآناسی ارسطو فلسفه‌سی اولوب، آرسطوده بونی فنیکه‌لیلر واسطه‌سیله هندستاندن آلمشدر. زیرا قدم، بقاء روح وقدرت خالقڭ زوالدن منزه اولمه‌سی کبی مهم مسئله‌لری انسان، ایلك دفعه اولمق اوزره هندوستانده آڭلامشدر. بعض کیمسه‌لر، فلسفه‌نڭ اصل تعلیم ایدن استاذلری انبیاء کرام اولماسی احتمالنه قدر واررلر. هندوستان وترکستان، چین وپاپون، ایچلرنڭ پیغمبرلر کلوب کیتدیکی هر نه قدر مروی دگل ایسه‌ده، بونی

(*) احتمال که بو شیلره شهوتی تحریك ایتدیکندن ضررلی اولور. دوقتور سعید ابو جمره نام! کیمسه‌نڭ „حیاتنا التناسلیة“ نام کتابنه مراجعت اولنه، یوقسه ابن رشد، شعره مطلقا دشمن دگلدر.

ردایده‌چك دلیللر هم مروی دگلدر. احتمال كه بعض بر انبیاء، هندوستانده، بویله بر علم تبلیغ ایتمش اولور.

ارسطو، سقراط. افلاطون وبونلر كبی یونانلی مشهور فیلسوفلرنك، نبی اولاچقلری هرنه قدر شریعت اسلامیه مزده (قران شریف واحادیث كریمده) قصه ایدیلمه‌مش ایسه‌ده بونی انكار ایده‌چك برهان هم مروی اولمامشدر. بلكه مسكوت اولارق قالمشدر.

ابوحنیفه مذهبی اولماق اوزره مشهور اولان مذهب ایچنده اصل ابوحنیفه مسلكنی تابمق نه‌قدر مشكل ایسه. افرنجلرنك (آوروئیس) لری ایچنده، خاص ابن رشدنك كندی مسلكنی تابمق شول درجه‌ده واردر؛ زیرا بومذهبی تشهیر ایدنلر اویله صفتده بیوكلته، بیوكلته، عمومی بر مذهب روشنه كتورنلر. ابن رشدنك شاگردلری وشاگردلرینك شاگردلری ایدیكی معلومدر. حتی بعض نقطه‌لره تصادف ایدیلنور ایمش كه ابن رشدنك كندی اثرلرنك، كندی قلمیله یازمش اولان شیلری «آوروئیس» ه باشقه بر روشده اولور.

۱۸ اخلاقی

ابن رشد، كونده یالغز بر دفعه طعام ییدیكی حالده غایتده سیمز (كوك، قربه) بدنلی ایدی. بتون كیچه‌لرینی فلسفه ایله اشتغال ایده‌رك كیچرر، اگرده زیاده آررواولسه (یورولسه) تاریخ ویاخود اشعار اوقومقده كوڭلنی تسلیه ایدر ایدی.

کندیسی لطیف برکس اولوب، غایتده عفیف ومتقی ایدی؛ عزلته مائل اولوب، خلق ایله کوب اختلاط ایتماز؛ بوش یره وقتنی تلف ایلماز، درس ومطالعه‌دن باشقه برشیدن لذت تابماز ایدی. حتی کندیسندن: «فلاسفه‌لره خاص اولان دین، کائنات وموجوداتی معرفت ایتمکدر؛ مصنوعات ومخلوقاتنی معرفت ایلمك جناب اللهنك کندیسنی معرفت ایلمك مثابه‌سنده‌در، شاید بوشی جناب اللهی رضا ایچك شریف عبادتلرنك بری اولور؛ حالبوکه بویله شیلر ایله اشتغال ایدنلری اکفار ایدنلرده واردر!...» دیه سویلدیکی هر وقت ایشدیلنور ایمش (*).

ابن رشدنك صبر، تحمل، اجتهاد، اعتنا، علوجنابلغینه نهایت یوق ایدی، دییورلر. دشمنلرینك قصورلقلرندن کوز یومار، رقیبلرینك‌ده کندی حقنده اولان سؤمعامله‌لرینی عفو ایدر اولمشدر. سخاوت بابنده امثالی اولنماز ایمش، و بوطوغروده‌ده (خصوصده): «دوستینه احسان ایدن کیمسه، طبیعی حرکتدن باشقه ایش کوسترمش اولامز؛ اصل فضیلت ایسه دشمننه احسان ایدن کیمسه‌ده‌در» دیدیکی منقولدر.

ترکلگی تکلفسز، کیوم صالومی‌ده عادتچه گنه (اوزره) اوله‌رق؛ بیك مرحمتلی وشفقتلی ایدی دییورلر. بلا وقضایه دوچار، فقر وضرورته مبتلا اولانلره الدن کلن یاردمی مبذول اولنور ایمش.

(*) بویله دین فلاسفه‌لر دینی اولدیغی کبی، قرآن شریف تعلیم ایدن هم اولسه کرك.

اوزون مدت قضا منصبنده اوطوردیغی حالده هیچ کمنك قتلی
طوغروسنده حکم ایلمه‌مشدر و بویله بر حکم طوغری کله‌جك
اولدیغینده، ایشی نایبی نظرینه ویررایمش. متعصبلرنك بری
بر وقت کندیسنی تحقیر ایتدیکنده: «صبر وتحملی تجربه ایدر
اوچون بکا گوزل بر فرصت ویردك!.. فقط بویله معامله‌یی باشقه
برینه ایلمکدن حذر ایله!... زیرا بویله تحقیر باشقه‌لر طرفندن
تحمل ایدیلماز، احتمال فنا بر جزایه طوغری کلورسك!...» دیه
هم احسان ایلمش، همده خیرخواهلق وعالیجنابلق کوسترمشدر.
«علم تشریح ایله مشغول اولمق، جناب اللهه ایمانی قوّتلندرمکده
ومعرفتی آرتدیرمقده‌در» سوزی مشارالیه حضرتلرینه منسوبدر.

ابن رشد، کندی ملتنی وکندی وطننی سومکده نظیرسز
ایمش. جالینوس حکیمنك: «دنیانك ایك گوزل هوالی اولان‌یری
یونانستان اولابیلور» دیدیکی سوزینه قارشو: «اصل گوزل هوالی
یر یونان دگل، بلکه اندلسدر!..» دیمشدر. آرسطونك یونانلیلر
نك عقل. زکاوت، همده علوم عقلیه‌یه استعدادلری کامل
اولدوقلرینی سویلدیکی یرده: «بو صفتلرنك الك طوغری کلنی جهان
یوزنده بزم اندلس خلقی اولابیلور!..» دیمشدر. حتی کندی
قومندن وکندی مملکتی قومندن، هیچ کمنك تحمل ایده بیلمازلك
روشده تحقیر کوردوکنده کینه آنلر حقنده همیشه حسن معامله‌ده
اولدیغی مرویدر.

بلادی وان جارت علی عزیزة * وقومی وان ظنوا علی کرام

بیتی گویا ابن رشد آغیز ندن سویلنمشدر.

اشبو مقدمه‌دن: «اگرده ابن رشد، کندی وطنینك بایقوش اویاسی (یووا) اولوب قالاچغنی، و بونك یاننده‌ده غایتله پارلاق بر صورت ایله فرنك مدنیتی دنیایه چیقاچغنی وجمله وجودینی فدا ایده‌رك نشر ایتدیکی علمندن کندی ملتی دگل، بلکه آوروپا-لیلر استفاده ایده‌چکنی، بیلمش اولا ایدی، جمله اثرلرینی اوته (آتشه) تاشلاب یاندیرر وقلمنی‌ده صینديرر ایدی‌ده بر یره واروب اوطورر. قایغو وحسرتنه طاقت کتوره آلمای اولر و دنیایه وداع ایلر ایدی» دیه بر نتیجه چیقارانلرده واردر. لکن ابن رشد حالینه نظراً بویله حکم ایتمك درست اولماز، ودینلمش مقدمه‌دن‌ده بو کبی بر نتیجه چیقماز. زیرا ابن رشدنك وطن ملتنه اولان محبتی ایکنچی درجه‌ده اولوب، علم ایله اشتغاله اولان محبتی برنچی درجه‌ده ایدی. ابن رشد جمله آدم اوغلنی بر طوغمه بیلور وجمله سنیده تعلیم ایلمك وعلم نه یرده اولسه‌ده اولسون مطلقا اوگر-نمك تیوش ایدیکنی اعتقاد ایدر ایدی. بو تقدیرجه هر نه قدر کندی وطنی و کندی ملتی، علمندن استفاده ایده‌میه‌چکلرندن هر نه قدر متأسف اولور ایسه‌ده، باشقه‌لر استفاده ایده‌چکنی کوروب، شادلانور و همیشه غیرتنی آرتدیرمش اولور. ابن رشد بزم کبی قیسقه فکرلیلر، وحسرت کلدیکیله مأیوس اولارق ایشندن طوقتایوب مصیبت چکوب اوطورانلردن اولمادیغی اوچون کیم بیلور، بلکه: فرض ایتدك بنم علممدن بو کونده ملتداشلرم

استفاده ایده‌مه‌سونلر ووطن مبارکمده خراب اولارق بایغشلر اویاسی اولارق قالسون، بنم وطنم کورشیسنده، یا کابر محیرالعقول بر مدنیت ایاقغه باصوب بتون عالمنی کندی نفوذی تحتنه آلسون لکن دنیانڭ انقلابی عجیبدر احتمالکه بڭ یل ومیلیون یل صوڭنده بنم ملتم تکرار بر مدنیت کسب ایدرلر، احتمالکه بتون دنیا و بنی بشرنڭ سعادتینه سبب اولاچق مدنیت محموده‌نی تشکیل ایتمک فضیلتی بونلره میسر اولور، اویله ایسه تاڭ آلدنده (فجر آلتیده) اولان جزئی قارانغولقدن قورقوب وغمناك اولوب، ایشدن طوقتامغم جائز اولماز. مادامکه تاڭ صوڭنده بیوك بر یاقتیلق ظهور ایده چکدر!» کبی فکرلری ایدر ایدی.

۱۹ منتقدلری

ابن رشدنڭ عیبلرینی تفتیش ایدنلرده واردر. ذاتاً باشقه انسانلر کبی ابن رشد هم بر انسان اولدیغندن عیبلری وقصورلقلری کوب اولور، کمالت ایسه یالکز جناب الله‌نڭ کندینه خاص اولان بر صفتدر.

بو جمله‌دن، هر وقت ابن سینافکرینی جرح ایتمکده اولدیغی کوسترلور. لکن شیخ ابن سینا هرنه قدر بیوك بر حکیم ومشهور بر اسلام عالمی ایسه‌ده، ابن رشد مرتبه‌سنڭ اولان بر کس ایچون، آنڭ فلسفه سنی جرح ایتمك وابوحامد فلسفه سنی رد ایلمك، شعرلری تخطئه ایلمك عیب دگلدر وهیچ وقتده عیب اولاماز.

۲۰ ادبار و اکفاری

ابن رشدنڭ پادشاه سرایلرنده حکومت دائرەلرنده اوشنداق (همچنین) دارالفنون شاگردلری نظرنده نه مرتبه حرمت اوزرنده اولندیغنی سویلمشیدك. لکن بخت واقبالك بومرتبەلری. ادبارك مقدمەلری اولنەچغنی، درست تجربەلر کوسترمش وکوسترمکدەدر. بناءعلیه ابن رشد اوزرینەده قاره همده اڭ قاره کونلر کلمشدر.

دنیاده حقلقنڭ یرده تاپتالماسی (آیاق آلتینه آلوب باسماق)، علم ومعرفتنڭ حسد وغرض شخصیلره فدا اولنماسی قدر کوڭلسز .ایش یوق ایسەده، نەچاره که آدم اوغلینڭ بختسزلگی واکتساب فضیلت طوغروسنده اولان قصورلغی سببندن کوب وقت اولورکه علم وفضیلت، جهالت ورذالت عسکری آستونده (آلتینده) خوار وحقیر اولارق قالور. واڭ مبارك عدایدیلن سرمایەلر طوپراق آستینه کوملنوب تلف وضایع اولور!...

علم وکمالت ایله ممتاز اولان بیوك کیمسەلرنڭ، سببلی وسببسز اولارق برقاچ حاسدلری اولنەچغی تجربەلر ایله معلوم اولمشدر. بناءعلیه ابن رشدنڭ فضیلتلرینه حسدایدن رقیبلری بولنور ایدی بولر ایسه، هروقت فرصت گوزەدیرلر وهرتورلی بهانەلر ایزلرلر ایدی. وکندی فکرداشلریله برلکده شکایت نامەلر تصنیع ایدەرك بیوك مجلسلره ارسال ایدرلر وعوام آرەسنده بیك تورلی افترا وبهتانلر نشر ایدرلر ایدی.

ابن رشد حقنده حسابسز شکوالر مرافعه ایدلدیکی صوڭ یعقوب المنصورده قرطبه شهرنده اولان بیوك فقیهلر، اولوغ

قاضیلر وعالملری جمع ایده‌رك، ابن رشد حقنده اسنادلری تفتیش ایدرگه وآندن صدرایدن شیلرنك شریعت مطهره ایله قابل تطبیق اولوب، اولمادیغنی تدقیق ایدرکه (ایتمگه) بیوردی روایتلره کوره، ابن رشد کندیسی هم اشبو مجلسده حاضر اولمشدر.

مجلسده اولان فقیهلر، ابن رشد تعلیملری محض کفرلك ایدیکی ایله فتوی ویردیلر، کتابلرینی مطالعه ایدنلره لعنت ایتدیلر. بناءً علیه پادشاه جامع شریفده (ابن رشد، دین اسلامدن چقدی وموجب لعنت اولدی!...) دیه اعلان ایدرگه بیوردی. بویله بلاده ابوعبدالله بن ابراهیم الصولی نام بر عالم هم شریك اولمشدر. بوندن بویله ابن رشد قرطبه دن نفی ایدیلنوب، یهودی شهری اولان لوسنه شهرنده اوطورمقله محکوم ایدیلدی (*).

شایان دقت اولان بر شوراسیدرکه: ابن رشدنك اکفارینه سبب کوستریلن کتابلرینی، یعقوب المنصور کندی کتبخانه سنده مطالعه ایدر، و مریض بر شاگردنك درس اوقوی قبیلندن اخلاص ورغبت اوزریده استفاده ایدر اولمشدر. ابن رشد خلافینه آچو قابارمقله (کیتمکله)، حسابسز افترالر، رقیبلری طرفندن تصنیع ایدیلدی. حق اولان سوزلرندن باطل معنالر استخراج ایدیلدی. کندیسی کبی شاگردلری ونه‌قدر حکماء وار ایسه جمله‌سی قرطبه دن سورولدی. کتابلری جیولنوب یاندیریلدی، الحاصل هرج ومرج قوبدی.

(*) اشبو حکم نامه صورتی نه‌قدر تفتیش ایدیلدی ایسه‌ده هنوز تابلمادی.

بویله روشده ابن رشد دوچار ادبار اولــدی ، علم وفضیلت تحقیر ایدیلدی ، دین ودنیایه خدمت ایدن نادر علمادن اولان ذاتی تعصبه قربان اولدی .

قرطبه جــامعی ایشیگی اوگنده اوطورتمقله جامعه کیرمکده وچیقمقده اولانلر : « بوزندیقدر دینسزدر ، معطلدر ، قتل ایتمه‌لی » دیه یوزینه‌توکوردکلری مروی ایسه‌ده . الله اعلم ، درست دگلدر . زیرا انصاری روایتنه کوره ، طالعی یار اولدیغی صوڭ : « کورن مصیبتلر گزنڭ قانغی (هانسی) وقتی زیاده اثرلری اولدی ؟ ! » دیه صورانلره : « اوغلوم عبدالله ایله قرطبــه ده ایکندی اوقور اوچون مسجده کیردیکمزده بعض سفیهلرنڭ ، مسجددن چیقار ـ مقلری : . . » دییور ایمش . اگرده اوّلکی روایت درست اولا ایدی ، البته آنی ذکر ایدر ایدی .

دییورلرکه : ابن رشد اوشبو نکبت کونلرنده هم حالنی اصلا بوزمامش وهیچ کیمه شکایت یوللو سوز سویلمه‌مش وفکرینی بیان ایتمکدن طوقتامامش ، بلکه برقدر اثرلرینی شو کونلرنده یازمشدر .

۲۱ شریك نکبتلری

ابن رشدایله برلکده نفی ایدیلن ودوچــار تحقیر اولانلرنــڭ مشهورلری (بجایه) قاضیسی اولان محمد بن ابن ابراهیم ، قاضــی ابوعبدالله ابن ابراهیم الاصولی ، ابوالربیع الـکفیف ، ابوالعبــاس الشاعر ، ابوجعفرالذهبی وغیرلر . فقط بونلر ، ابن رشد منفی اولان

شهردن باشقه‌لرینه نفی اولنمشلردر.

۲۲ ابن رشد نیچون محسود ایدی؟

برکیمسه‌نڭ محسود اولماسینڭ سببی نعمت صاحبی اولماسی ایدیگی مشهور برسوزایسه‌ده، محسود اولانلر بتون جهان خلقی طرفندن محسود اولمقلری عادت دگلدر. یعنی برقاچ حاسدلری اولورایسه، آنلر برابرینه برآز مقدار مخلصلری هم اولا بیلور. اویله ایسه برنفر طرفندن محبوب طوتلمقده اولان ذاتلرنڭ، برفرقه طرفندن دشمن کورولمکلرنده آیرم (باشقا) برسبب اولا بیلور. بو ایسه فکرده برلك ویا که خلافلق اولدیغی کبی بعضا صرف دنیوی شیلرده اولور.

ابن رشدنڭ حقنده تورلی سوزلر واردر. بعضیلری دیورلرکه: موحدون دولتینڭ مؤسسی اولان عبدالمؤمن، اندلس ولایتلرنده کندینڭ پادشاهلق قوّتی ایله مالکی فقهی ایله اشعری عقیده‌سنی شایع ایلمشیدی. ابن رشد ایسه بونك خلافنچه اولارق، هروقت اهل کلام وخصوصا اشعری مسلکنی تزییف ایتمه‌سی، علمانامنده اولانلرنڭ آچولانولرینه (آجیقلارینه) سبب اولمشدر. بوسوز، قسماً طوغری اولدیغی حالده، قسماً درست دگلدر. زیرا عبدالمؤمن، هرنه قدر اشعری مسلکنی شائع ایتمش ایسه‌ده، بونڭ طورونی اولان یعقوب المنصور، بالکل امام مالك فقهنی واشعری عقیده‌سنی ترك ایدوب، ابن حزم وطوغروسی‌ده ظاهریه مذهبنی قبول ایتمشدی (*). بناً علیه بونڭ ایچون یالگز ابن

(*) تاریخ الکامل لابن الاثیر. (ج. ۱۲ ص. ۵۷)

رشدگه آچوایدیلماز سزلگی معلومدر.

بعضیلر دییورلر: اندلسده علم وفلسفه‌نی حرمت ایدن برفرقه اولدیغی کبی، دشمن کورن برفرقه هم وارایدی، زیرا، مال یاکه علم ایله ممتاز اولان کیمسه‌لری سومه‌مک خلق آراسنده برعادتدر. خصوصا علمڭ بیوك مرتبه‌سنه اولان وفلسفه ایله اشتغال ایدنلر، کوب وقتده خلقلرنڭ بیلدیکلرینڭ خلافنی سویلرلر، وآنلر کبی هرایشیتدیکلری سوزی قولاقلرینه آلمازلر. بناءعلیه کندی بیلدیکلری سوزی دین وکندی اعتقادایدن شیلری محض حقیقت دیه آڭلامشلرنڭ بونلرنڭ معامله‌لرینی انتقاد ایلمك ونهایت عقیده وایمانی بوزوق اولمق ایله تهمت ایدرلر. ابن رشدده بیوك برفیلسوف وحر بر عالم اولدیغندن عوام طرفندن بویله برسوء معامله‌یه طوغری کلدی.

۲۳ ابن رشدنڭ ادبارینه اولان سببلر

بوفیلسوفنڭ، ادبارینه اولان سببلر تورلی تورلی اولمق اوزره برقاچ‌شی کوستریلور. بلکه آزاده شونلرنڭ بریسی واحتمال که باریسی‌ده درست اولابیلور. انصاری اسمنه اولان عرب مورخی دییورکه: «قرآن شریف حکمی اوزره برکون اولوب ده بو دنیانڭ هلاك اولاچغنی دلیل کوستروب، شوزمان منجملرندن بریسی، قیامتنڭ یاقین ایدیکنی دعوا ایده‌رك حتی فلان کون قوّتلی بریل چیقوب قیامت اولنه‌جغنی‌ده تعیین ایتمشیدی. بونڭ اوزرینه خلق آراسنه اولوغ برقورقوپیدا اولدی. حکومت ایسه

قرطبه علماسنی جمع ایدەرك، مذكور منجم خبرینه ایناندمق لازم كلوب كلمیه جكنی استفتاء ایلدی. بو وقت ابن رشدده دنیانی هلاك ایدر درجەده ییل چیقمەسی علم وفن ایله قابل‌تطبیق اولمادیغندن، مذكور خبری خیالات وخرافات جملەسندن عدایلمك لازم ایدیكنی بیان ایلدی. بووقت شیخ ابومحمد عبدالكبیر اسمنك بری: (اویلەایسه قرآن شریفك عاد قومی حقنك ویریلمش خبرلره نه دییورسنك؟ . . . یوقسه فن ایله قابل‌تطبیق دگل‌دیه آڭاده اینانماز و خرافات دییور میسنك؟! . . . . .) دیدیكنك، ابن رشد: «قرآن شریفڭ ویردیكی خبرلره اینانمق دینمز چه وظیفەمزدر، لكن بوكونگی مسئلەمز یالغز فن وحكمته متعلق اولدیغیچون قرآن ایله قابل‌تطبیق دگلدر! . .» جوابنی ویردی. ابن رشدنڭ رقیبلری، بوجوابنڭ نه دیمك ایدیكنی آڭلادقلری حالده انصافلرینڭ ووجدانلرینڭ خلافینه اولارق، گویابوزوق (فساد) برسوز اولنەجغنی میدانه قویدیلر و، «وای! . . رطب ویابس قرآن شریفده اولدیغینده ایمانڭ یوقمیكه اشبو حادثەنڭ یالغز حكمت‌ایله قابل تطبیق اولوبده، قرآن ایله قابل تطبیق اولمادیغنی سویلیورسك! . . . .» دیدیلر، و ابن رشدی بو صورتله اكفار ایلدیلر.

بر روایته كوره، حاسدلری آراسندن برجماعت، بعض شاگردلری تشویق ایدەرك ابن رشد حضورینه كوندروب، كندی فلسفەسی نەدن عبارت ایدیكنی سؤال ایتدیردیلر.

ابن رشد ایسه علم ومعرفته خدمتی جاننه منت عدایدنلردن اولدیغی جهتله، بونلرنك سؤاللرندن ممنون اولارق، کون وساعتنی تعیین ایتمکله، شو وقتده فلسفه‌سی حقنده سوز سویلیه جك اولدی. وعده‌سی کلدیکنده، (دارالمعارف)ه کیده‌رك بیوك بر میدانده کرسی‌یه چیقارق کندی فلسفه‌سی حقنده اوزون وبلیغ بر نطق ایراد ایتدی. رقیبلری طرفندن قورولمش طوزاق ایدیکنی حتی خیالینه اولسون کتورمیه‌رك، کندینی علم عاشقلری وحکمت اوگرنمیه صوصامش شاگردلر اورتاسنده ظن ایتمکله حتی زیاده نازك بحثلره کردی. دشمنلری‌ایسه بونی بر کاغده یازارق، حقیقتی آڭلادقلری حالده بعض برظاهری سوزلرینی خلاف معنایه‌تارتوب، پادشاه یعقوب‌المنصوره عرض ایتدیلر. پادشاه‌ده بونی اوقودیغنده: «بو کیمسه مسلمان دگل ایمش!..» دیدی والتفاتنی کیر ییه‌آلدی، مشارالیه حکیم‌ده تحقیره دوچار اولدی.

وبعض روایتلره کوره، ابن رشدنك حاسدلری، شأننی‌تنقیص ایتمك اوزره بهانه ایزله‌دکلری وقت، مسوده‌سی آره‌سنده بر کاغد بولدیلرکه، اوزرنده: «زهره‌نك بر اله اولدیغنده شبهه یوقدر!..» مضموننده بر جمله یازیلی‌ایدی. بو سوز هرنه قدر یونان فلاسفه‌لرندن برینك سوزندن ترجمه ایدی ایسه‌ده، ابن رشد قلمیله یازیلدیغنی دلیل ایده‌رك، دشمنلری طوغری پادشاهه عرض ایتدیلر. پادشاه‌ده ابن‌رشدی حضورینه کتوروب: «وای! بونی یازان سنمیسنك؟...» دیدی. ابن رشد: «یوق!..» جوابنی

ویردی ایسه‌ده ، پادشاه آچونی یکـه آلمـادی (غضبنی ساکت ایده‌مه‌دی) ، و : « الله بوسوزلری یازانه لعنت ایلسون ! . . » دیدی . پادشاهه موافقت ایده‌رك مجلسده اولانلرده لعنت ایتدیلر .

۲٤ محاکمه

یعقوب المنصور کبی فاضل ، عالم وعلمایی حمایت ایلمکله اولان برپادشاه ، بونظیری اولمیان حکیمنك مرتبه‌سنی بیلدیگی حالده ، نیچون دخی زیاده تفتیش وتعمیق نظر ایتمکسزین ، بویله برحکم ایلدی وتحمل ایدیلمیه‌جك صورتله تحقیر ایتدیردی ؟ .

بوسؤاله جواب اولارق ، بعضیلر : « مجرد متعصب خلق وعوام نـاس خاطریچون بویله یاپدی » دییورلر ایسه‌ده ، بوکا اعتماد ایدیلماز . زیرا نیتی باشقه وحرکتی باشقه اولمق پادشاهلره دگل ، حتی آنلردن کوب مرتبه توبان (آشاغی) اولانلر ایچونده هیچ عفو اولنمیه‌جق برعیب اولور .

مجرد نادان خلق خاطریچون برفاضلنك یوز صوینی توکمك برپادشاهنك اولندیغی منصب ایله قابل تطبیق اولماز . بلکه خلق ، پارچه پارچه ایده‌جك درجه‌ده آچو ایتمکده اولان عـالملری ، قصدلرینك درست ایدیکنی بیلدیکلریله ، هر یرده وهر وقتده پا-دشاهلر حمایت ایدرلر . وبوسایه‌ده عالملرده جناب اللهدن غیری هیچ کمنك شلته (عتاب) وغیبتندن قورقمای ، استدیکلرینی یازارلر وبیلدیکلرینی‌ده سویلرلر .

بلکه یعقوب المنصورنك اصل آچونی کتورن شی . ابن رشدنك ،

موحدون حکمدارلرندن اندلسی قورتارمق فکرنده اولدیغی بر خبرنی ایشیتمه‌سی ایدی. بویله خبری، ابن رشدنك رقیبلری غایت گیزلی صورتله سرایك اولان مقربلر (قاره کوزلی، اوزون صاچلی جاریه‌لر) واسطه‌سیله پادشاهه ایریشدیررلر ایدی. سرای ایچنده، سر صورتنده اولان بوخبر، بیوکلرندن کچوکلره وارنجه هرکیمه معلوم وقولاقدن قولاغه سویلندیکی حالده، رسمی صورتك محاکمه ایدرکه هیچ بر یولی واثباتلی دلیلی اولنماز ایدی. بناء علیه یوقاروده سویلنمش شیلر، جمله‌سی یعقوب المنصور طرفندن انتقام آلمق ایچون یالکیز بهانه‌لر اولدی. حتی‌که فلسفه‌یه اولان مخالفتنك منبعی وفلسفه ایله مشغول اولانلره ایك ایلك اولارق «زندیق» اسمی‌ویریلمه‌سینك منشائی وابن رشدنك خلافینه اولان مشورتلرنك مجمعی، حکمدارنك سرایي اولمشدر.

۲۵ دوستلری

ابن رشدنك دشمنلری کوب اولدیغی حالده دوستلری وعقیدهٔ حسنه‌سینه واقف اولان سرداشلری یوقمی ایدی؟ و قرطبه ده اولان محاکمه مجلسنده بونلردن بر دانه‌سی اولنوبده منکور مظلومی حمایت ایلمك طوغرسنده (خصوصنده) بر آز اولسه‌ده غیرت ایده بیلمه‌دیلرمی؟!...

اندلس ومراکش دولتلرینه دائر اولان بو وقتنك تاریخلرینی اوقویان کیمسه، بوسؤاللره توغری جواب ویره بیلور: یعنی محاکمه مجلسی توغریلغه دگل، بلکه یعقوب المنصور مرادینه تابع ایدی.

شعر: ومن یکن القاضی له‌خصومه * اضر به اقراره وجحوده
اذاما ادعی حقا له‌عاد باطلا * ولو کان کل العالمین شهوده

یوقسه محاکمه مجلسندن باشقه اورنده. ابن رشدنڭ مظلوم ایدیکنی بیلن عالملر حسابسز ایدی، همده بونی هیچ کیمدن خوف ایتمایوب سویلرلر ایدی. حتی محاکمه صورتی جامع شریفده اعلان ایدیلنمك اوزره ایکن، بیوك عالملردن اولان قاضی ابوعبدالله بن محمدبن علی بن مروان نام کیمسه: «دنیاده اولان شیلرنڭ کوبنده ضرر جهتی‌ده اولنور، فائده جهتی‌ده، مثلا: صو، اوت، یر اعتبارله برنچی ضررلی شیلردن اولدیغی کبی، برنچی فائده‌لی شیلردندر. اویله ایسه بوکبی شیلرنڭ یالڭز ضرر جهتنی کوروبده مضـر شیلردن عد ایلمك جایز اولماز. ابن رشد کتابلرنده وفلسفه‌سنده ضررلی نقطه‌لر کورولمش ایسه‌ده، فائده‌لی جهتلر هیچ کورو- لمیورمی؟... دقت ایله تفتیش ایدیلنورسه البته کورولور. اویله ایسه، فائده‌لی طرفندن کوز یوموب، ضررلی طرفنی اعتباره آله‌رق حکم ایلمك هیچ مناسب اولورمی!..» دیه سریلمکده ایسه‌ده، سوزینی تمام ایدارگه فرصت ویریلمه‌یوب. حکم نامه اوقولمشدر.

۲۶ همت

ابن رشد کبی علوم عقلیه ونقلیه‌ده استاذ اولان، پادشاهلر ایله صحبت ایتمه‌نڭ ادبلرینی بیان وقار وصلابتنی حفظ ایتدیگی حالده سویلرگه قدرتندن کلن بر عالم، نیچون یعقوب المنصورنڭ آچونی (غضبنی) سوندورمیه وحقنده اولان اسنادلرنڭ افترا ایدیکنی

اثبات ایتمیه الندن کلمدی ؟... بونك جوابنده عقللی کیمسه‌لر : «بویله بر بیوك عالم و بیوك بر فیلسوف اولدیغی ایچون !...» دیه بیان ایدرلر.

زیرا بیوك عالملرنك کوکللری دنیا ایچون کشی‌یه یالونمق (شیر وانمق) ومداهنه ایتمکی اصلا جائز کورمازلر. بلکه آنلر دنیانك مصیبت وقضالرینی، قویاشنی بر ساعتلك قابلامش بولوط منزلنده کوروب، آنك ایچون حسرت چیکمازلر. واقعاً جناب اللهنك عوالم غیر متناهیه‌سینك احوالنی تدریسدن واسرار طبیب درسلرینه مطلع اولان کیمسه‌لر ایچون، دنیا مصیبتلرینك توزان قدر اولسون اهمیتی یوقدر بلکه آنلر کندیلرینك مظلوم ایدیکنی کوکللرینه کتوروب، لذتلی بر راحت حاصل ایدرلر. بو شیلر بونلر اصطلاحینه کوره «همت» در.

بزم فیلسوفمزده، واق (ادزا-آلچاق) خلق وعلما اسمنده اولان برچوق ذاتلرنك کندی اوستینه حمله ایدنلرینك، وعالمده هر نه قدر اوزون یاشامش ایسه‌ده هنوز صبیلر اویونچاغی قبیلندن برشی ایدیکنی وترقیسنده بویله روشده وار، ایسه ینه‌ده لااقل، کمالت کسب ایتمه‌سی، میلیون بلکه میلیونلر یل یاشامه سنه باغلی ایدوکنی، فکر ایدوب طورمش. ونهایت حکم نامه اعلان ایدلدیکنده : «مقصدکز بر مسلمان کموتمك اولور ایسه، کندی ظنکزه بناء مقصدکزه ایریشدیکز، لکن ایمان، بنده ایله جناب اللهنك آراسنده اولان بر سردر، آنده ایسه سزیك اشکز یوق!. .

بنم علمی. معرفتمی؛ ودرستی‌ده فلسفه‌می المدن آلمادیگز؛ آنلر النمادیغی صوڭ بن دنیاده هیچ شیئی مصیبت عد ایتمه‌م ا...»
دیه فکر ایلمش اولسه کرك.

۲۷ اقبالی

یعقوب المنصور، ابن رشدنك موحدون حقنده بوزوق فکرده اولمادیغنی؛ وبو باره‌ده ایریشمش سوزلرنك مجرد برحسد نتیجه‌سی ایدوکنی وافترا اولدیغنی آڭلادیغی ایله ایشلرینه نادم اولارق (زیرا بوکیمسه فی حد ذاته حسن اخلاقلی ودیندار برپادشاه ایدی) اوّلکی حکمنی فسخ ایتمشدر. بونی ایشتدکلری ایله مراکش اسلاملری، بتون اهل واولادلریله شادلانوب، بربرینی تبریك ایتمکله مراکش قاضیلغینه دعوت ایتدیلر.

یعقوب المنصور اوّلکی توجهلرینی قایتاردی، وقالمش خاطرلرینی تابار ایچون (سینمش اورکنی اله کتیرمك ایچون) همیشه مداراده اولندی. لکن قارت (قوجا) فیلسوفنك کوڭلی تعمیر ایدیلدکی معلوم دگلدر. احتمالکه کوڭلی قریلمامش ایسه، تعمیر هم ایدلمش اولور، لکن خیاللره کلمیان سوزلری ایشتدیکی تاغ (داغ) وداشلر تحمل ایدیلماز درجه‌ده تحقیرلر کوردیگی وکندی اعتقادینه کوره خالص وصاف برمسلمان اولدیغی حالده ایمان تجدید ایلمك وکیری اسلامه قایتمق ایله تکلیف ایدلدیگی صوڭنده، خاطری تعمیر ایدیلماز ایسه عجب دگلدر. بوندن صوڭ

عمریده آز اولوب، ارتحال عقبی ایلدی. رب مستعان مظهر عفو وغفران ایلیه!...

۲۸ اولادی

ابن رشدنڭ اوغللری هم عالم اولارق یتیشدکلری و بعضلری حتی قضالق منصبنه قدر ایریشرکلری کبی، ابو محمد عبد الله نام اوغلی طب علمنده کمالت صاحبی اولمشدی. حتی آتاسی وفات اولدیغندن آنڭ یرینی طوتمش، وپادشاه محمد الناصر بن ابی یعقوب المنصورنڭ سر طبیبی اولمشدر تالیف ایلهده شهرتی اولوب «مقالة فی حیلة البرء» عنواننده اولان کتاب بونڭدر.

افرنج مؤرخلری، ابن رشد وفاتی صوڭنده اوغللری آلمانیەده ایمپراطور سراینه صیغیندیلر. اندلسدن کیتدیلر. دیه روایت ایتمکدەلر ایسەده، درست دگلدر.

ذیل

ابن رشد کبی بر کیمسەیی اسلاملره کوب کوردکلرندن بعض بر مؤرخلر، یهودی ملتندن اولنەچغی ظن ایلمشلردر. لکن بو سوز صرف یالان بر سوزدر. چونکه ابن رشدنڭ فامیلیەسی یوقاروده هم سویلدیکمز کبی، نیچه عصرلردنبری قرطبه شهرنڭ قاضیلق منصبنده اولمشلر واسملریده محمد، احمد، اولارق خالص اسلام اسملریدر. بوندن باشقه مذکور خبری، ابن رشد ترجمه-

سنی یازان معلوماتلی ذاتلر، بالاتفاق تکذیب ایتمشلردر.

هر نه قدر آثاری یاندیرلمش ایسه‌ده، برچوق کتابلرینک لاتینچه، فرانسزچه اولان ترجمه‌لری: ونادر ایسه‌ده بعض رساله‌لرینک اصل نسخه‌لری اشبو کونده سلامت اولوب، بونلر ایسه مز بورنک مسلمان ایدکینه راست دلیل اولا بیلور.

ابن رشد هر نه قدر بیوك بر فامیلیه‌دن اولسه‌ده، شهرت کسب ایتمه‌سی فامیلیه‌سی سببندن دگل، بلکه کندینک سعی واجتهادی سایه‌سنده‌در. بوندن باشقه ابن رشدنك بو روشده فوق العاده بیوکلگی آنجق کندی زمانه‌سینه کوره‌در. دنیا ایسه آنك عصرندنبری ترقی یولنده طوقتاب طورمادیغندن قرطبه‌نك مشهور فیلسوفی فرض ایتدك بو عصرنده قبرندن دیریلوب قایتوب، علم خدمتی ایتمیه مجبور اولسه ایدی اینك ایلك اولارق، بوزمانه کوره تحصیل ایتمیه وبونك ایچون‌ده فرنکستانه کیدوبده اورتا مکتبلره کروب درس اوقومیه مجبور اولور ایدی.

اسلاملر آراسنده، صوك عصرلرده. ابن باجه، ابن خلدون، بخاری، ابن حزم، ابو حنیفه، سیبویه، شافعی، فیروز آبادی. ابن الاثیر، مالك، فارابی، احمد بن حنبل، فخر الدین الرازی، غزالی وغیر بوکبی کیمسه‌لرنك امثالی ظهور ایتمدیگینك سببی، معاذ الله حق سبحانه وتعالینك خزینه‌سی بتدیکندن ویاکه اسلا-

ملـردن استعداد سلب ایدلدیکندن دگلدر. بلکه یولاچه سعی یوقلغندن ، آخرت ودنیا ایچون فائده ویرن علملری تحصیل ایله‌چك مدرسه‌لر اولمدیغندن ، قرآن شریف وحدیث علملری زمان احوالی وطبیعیات اسراری ایله تطبیق ایدیلمیوب تدریس ایدیلدیگندندر. تطبیقسز اولارق قوری الفـاظ اوقوتمق ایله آدم یتیشماز. شرح وحاشیه‌لر اوقولمقده اولان مکتبدنده ، طبیعی انسانلغی حفظ ایـلرك چیقمیه ممکنلك اولماز . (ان الله لایغیر ما بقوم حتی یغیروا ما بانفسهم) .

(تمـام)

رضاء الدين

Национальная библиотека
имени Ахмет-Заки Валиди

9

ناشرلرينك آدريسى :

Казань | „И. Идрисовъ и Ко."
Уфа |